

Belgesel Sinema ve Sözlü Tarih İlişkisi: Eski Konya Sinemaları Örneği

Ali AVLAR^{1*} Aytekin CAN²

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı, Konya/Türkiye

² Prof. Dr. Selçuk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema, Konya/Türkiye

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi: 15.10.2025
Kabul Tarihi: 15.11.2025
Yayın Tarihi: 26.12.2025

Anahtar Kelimeler:

Sinema,
Belgesel,
Sözlü Tarih,
Eski Konya Sinemaları.

ÖZET

Günümüzde Türkiye'de çekilen belgesel filmlerin çoğunda, sözlü tarih yöntemi ön plana çıkmaktadır. Yazılı tarihte yer bulamayan bireyler, bu yöntem sayesinde kendi hikâyelerini anlatma ve seslerini duyurma fırsatı yakalamaktadır. Bu çalışma, sinemanın Konya'daki geçmişine tanıklık eden yerel yazarların bıraktıkları anılara ve gazete koleksiyonlarına dayanarak, Konya'daki ilk sinema salonlarını ve gösterilen filmleri anlatmaktadır. Sinemanın Konya'daki gelişim sürecine ve bu sürecin doğasına odaklanan çalışma, 1909'daki sıçrayışın ardından, sinemanın taşra geneline yayılması, gelişimi ve halkın ilgisi ile ilgili araştırmalara katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu çalışma sinemada sözlü tarih belgesel türünün nasıl ele alındığını dönem tanıkları ve arşivler ve üzerinden anlatmaktadır. Ayrıca mekanlarla ilgili arşiv görüntülerinden ve filmlerden de faydalanılmıştır. Dönem tanıkları akademisyenler, yazarlar, araştırmacılar, sinema işletmecileri ve sinema makinistlerinden oluşmaktadır. Eski Konya Sinemaları adlı sözlü tarih belgesel filminin deşifresi yapılarak Eski Konya Sinemaları üzerinden tarihe tanıklık yapılarak gelecek kuşaklara belge bırakılmıştır.

The Relationship Between Documentary Cinema And Oral History: The Case of Old Cinemas in Konya

Article Info

Received: 15.10.2025
Accepted: 15.11.2025
Published: 26.12.2025

Keywords:

Cinema,
Documentary,
Oral History,
Old Cinemas of Konya.

ABSTRACT

Today, the oral history method is prominent in most documentary films shot in Turkey. Individuals who cannot find a place in written history have the opportunity to tell their stories and make their voices heard through this method. This study recounts the first cinema halls in Konya and the films shown there, based on the memories left behind by local writers who witnessed the history of cinema in Konya and newspaper collections. Focusing on the development process of cinema in Konya and the nature of this process, the study aims to contribute to research on the spread of cinema throughout the provinces, its development, and public interest following the leap forward in 1909. This study explains how the oral history documentary genre is approached in cinema through period witnesses and archives. Archival images and films related to the venues were also utilised. Contemporary witnesses include academics, writers, researchers, cinema operators, and projectionists. The oral history documentary film titled Old Cinemas of Konya was transcribed, bearing witness to history through the Old Cinemas of Konya and leaving a record for future generations.

Bu makaleye atıfta bulunmak için:

Avlar, A., & Can, A., (2025). Belgesel sinema ve sözlü tarih ilişkisi: Eski Konya sinemaları örneği. *Konya Sanat Dergisi*, 8, 232-254. <https://doi.org/10.51118/konsan.2025.68>

***Sorumlu Yazar:** Ali AVLAR, aliavlar42@gmail.com

GİRİŞ

Sinema, 20. yüzyılın başlarında Osmanlı coğrafyasında hızla yaygınlaşarak yalnızca büyük kentlerde değil taşra yerleşimlerinde de kendine yer bularak kısa sürede önemli bir kültürel ifade aracı hâline gelmiştir. Bu gelişim süreci sinema tarihini İstanbul merkezli anlatıların ötesine taşıyarak, yerel aktörlerin katkılarını, kurumların rolünü ve tanıklıkların değerini içeren çok katmanlı bir değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Türkiye sinema tarihine ilişkin mevcut literatür genellikle metropol eksenli bir yaklaşımı benimsemektedir. Anadolu kentlerinde sinemanın kurumsallaşma süreci, özellikle sözlü tarih yöntemleri ve yerel arşiv kaynaklarıyla desteklenen çalışmalarla daha ayrıntılı biçimde ele alınmaya muhtaçtır. Bu çalışma, Konya’da sinemanın erken dönem gelişimini konu edinmekte ve kentin ilk sinema salonları ile bu salonlarda gösterilen filmlerin izini sürmektedir. Araştırma kapsamında, özellikle yerel yazarların hatıralarına ve döneme ait gazete arşivlerine dayalı olarak sinemanın Konya’daki kurumsallaşma süreci ele alınmaktadır. Belgesel niteliği taşıyan bu inceleme, 1910 yılında Amerikalı misyoner Dr. Dat’ın özel hastanesinde Hristiyan Gençlik Teşkilatı tarafından düzenlenen ilk film gösteriminden başlayarak, Demokrat Parti dönemine kadar uzanan süreçteki gelişmeleri kapsamaktadır. Bu bağlamda, Sanayi Mektebi Sineması, Belediye Sineması ve Konya’daki ilk özel sinema olarak kayda geçen Yeni Sinema örnekleri üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca aynı dönem içerisinde, bazı kaynaklarda "Askerî Sinema" olarak geçen ve halka açık olduğu belirtilen Ordu Evi Sineması da şehirdeki sinema kültürünün önemli bir parçası olarak dikkate alınmıştır. Sözlü tarih belgesellerinin temel amacı; geçmişte yaşanmış olayları olabildiğince nesnel biçimde aktarmak, farklı toplumların tarihsel deneyimlerini görünür kılmak ve bu tarihsel birikimden hareketle günümüz ve gelecek için çıkarımlar yapılmasına olanak sağlamaktır.

Sözlü tarih belgesellerinin yapım süreci şu şekildedir: Konunun belirlenmesi, görüşme yapılacak kişilerin belirlenmesi, soruların önceden belirlenmesi, konu ile ilgili materyallerin araştırılması, kullanım izinlerinin alınması ve kaydedilmesi, araştırma dosyasının hazırlanması, olayların geçtiği yerlerin belirlenmesi ve kaba kurgunun ardından da filmin müzik ve ses düzeltmeleriyle birlikte son kurgusunun yapılmasıdır (Gündeş, 1991: 25-38). Bu çalışmada, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Kısaca Film Atölyesi bünyesinde yapımı gerçekleştirilen “Eski Konya Sinemaları” adlı sözlü tarih belgeseli ele alınmıştır. Sözlü tarih belgeselleri Türk kültür ve medeniyeti açısından önemlidir. Ülkemizde bu tür belgesellere gereken önem verilmediğinden bu çalışma sözlü tarih belgeselleri açısından önemlidir.

BELGESEL SİNEMAYA GENEL BAKIŞ

Belgeselin Tanımı

Türk Dil Kurumu’nun Sinema ve Televizyon Terimleri Sözlüğü’nde “belgesel” kavramı, gerçek yaşam olaylarının kendi doğal akışı içinde ya da gerçeğe uygun biçimde kurgulanarak, belirli bir amaca hizmet edecek şekilde ve genellikle doğal mekânlar ile dekorlar kullanılarak görselleştirilen film türü olarak tanımlanmaktadır (Gündeş, 1998: 19).

Dünya Belgesel Birliği’nin 1948 yılında yaptığı tanıma göre, belgesel film; gerçeğe bağlı kalınarak, imgesel öğelerle yeniden inşa edilen ve bu yolla gerçekliğin herhangi bir yönünü yansıtmayı amaçlayan, izleyicide düşünsel ya da duygusal bir etki uyandıracak biçimde kaydedilen tüm anlatım biçimlerini kapsamaktadır (Mutlu, 1991: 151).

Belgesel sinema üzerine bugüne kadar çok sayıda tanım geliştirilmiştir. Ancak zaman içinde bakış açıları, toplumsal duyarlılıklar, teknolojik olanaklar ve gerçeklik ile yaşamla kurulan ilişkiler değiştikçe, bu tanımlar da kaçınılmaz olarak dönüşüme uğramaktadır (Susam, 2015: 128). Bu nedenle, belgesel sinemayı kapsamlı ve tek bir tanımla ifade etmek mümkün görünmemektedir (Saunders, 2014: 18).

Nichols da belgesel sinemanın yaşayan bir yapıya sahip olduğunu ve sürekli gelişmekte olduğunu savunmakta ve belgeselin sınırlarını çizmenin güç olduğunu belirtmektedir (2017: 162). Toplumdan beslenen ve toplumla iç içe geçmiş olan belgesel sinema kendini sürekli olarak yenilemektedir.

Özön, belgesel sinemayı kurmaca öğelere hiç yer vermeyen ya da yalnızca sınırlı ölçüde yer veren; konusunu yaşanmakta olan doğal dünyadan alan ve bunu gerçekliğe sadık kalarak, nesnel bir biçimde aktarmayı amaçlayan bir tür olarak tanımlamaktadır (2008: 196). Barsam ise *Nonfiction Film* (Kurgusal Olmayan Film) adlı eserinin giriş bölümünde, belgesel kavramının yaygın biçimde bilindiğini ancak sıklıkla suistimal edildiğini ve yanlış anlaşıldığını vurgulamaktadır. Ona göre belgesel; haber filmlerinden eğitici yapımlara, gezi filmlerinden televizyon programlarına kadar oldukça geniş bir yelpazeyi kapsayan bir anlatım biçimidir. Bu bağlamda belgeseli en öznlü şekilde, Grierson'un tanımladığı biçimiyle, "gerçekliğin yaratıcı biçimde işlenmesi" olarak değerlendirmek mümkündür (Barsam, 1973: 1-2). Belgesel sinema, hayatın içinde yer alan konuların gerçek kişiler tarafından gerçek mekanlarda yaratıcı şekilde yeniden sunulmasıdır.

Belgeselin Amacı

Talay'a göre, belgesel sinemanın temel hedefi izleyiciyi eğitmek olmalıdır. Bu bağlamda belgesel filmler; bireyin diğer bireylerle, toplumla, doğayla ve çevresiyle kurduğu ilişkileri ile bu ilişkilerdeki denge ya da dengesizlikleri nesnel bir bakış açısıyla yansıtmalıdır (2002: 70-71).

Paul Rotha, belgesel sinemanın toplumsal olaylarla doğrudan ilişki kurması gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda, belgesel yönetmenin çalışma sahası olarak sokaklar, okullar, fabrikalar, kamusal yaşam alanları ve yaşanmışlık hissi barındıran mekânlar öne çıkmaktadır. Rotha'ya göre yönetmen, bu tür ortamlarda yürüttüğü çalışmalarda kesin yargılara varmak yerine, olayları aktararak izleyicinin kendi sonuçlarını çıkarmasına olanak tanıyan bir rehber rolü üstlenmelidir (2000: 88).

John Grierson, belgesel film tasarımında temel hedefin geniş halk kitlelerine ulaşmak olduğunu savunmaktadır. Ona göre belgesel, hedef kitlenin yaşam koşullarını iyileştirme amacı doğrultusunda bir araç olarak kullanılmalıdır. Bu bağlamda belgeselin, insani değerleri geliştirmeye yönelik bir işlev taşıdığı ve bireylerin kültürel seviyelerine olumlu katkılar sunduğu düşünülmektedir. Belgesel filmler aracılığıyla edinilen fikirlerin bireyin sosyal, kültürel ve toplumsal yaşamına yansıdığı görülmektedir. Bu nedenle bir belgesel hazırlanırken yalnızca bilgi vermekle yetinilmemeli aynı zamanda eğitici, ikna edici, duygusal etki yaratan, harekete geçiren ve ilham verici olma hedefleri de gözetilmelidir (Gider, 2009: 14). Belgesel sinema, geçmişe dair anıları canlandırma ve günümüz koşulları çerçevesinde yeniden şekillendirme kapasitesine sahiptir. Ayrıca, gerçeklikleri yalnızca yeniden yapılandırmakla kalmayıp, izleyicilere gerçeklere ilişkin düşünce ve duygular aktarma ya da yeni bakış açıları geliştirme işlevi de üstlenmektedir (Cereci, 2013: 205). Belgesel sinema geçmişin izlerini günümüze yansıtan ve bu izleri gelecek kuşaklara aktarma amacı da taşımaktadır.

Belgesel Sinema Türleri

Belgesel sinema, yapım biçimleri açısından iki temel türe ayrılmaktadır. İlk tür olan belgeleyen tür, gerçek olay ve durumların doğal ortamlarında kaydedilmesiyle ortaya çıkmaktadır. İkinci tür ise belgeleyen dramatize eden tür olarak adlandırılmaktadır. Bu türde, doğal ortamdan elde edilen görüntü ve seslerin yanı sıra, dramatik anlatı unsurlarını içeren kurgusal bölümler de yer almaktadır (Cereci, 1997: 27).

Belgesel filmler, biçim ve içerik açısından sekiz farklı kategoride incelenmektedir.

- Haber Belgeselleri: İlk olarak sinema salonları ve kafeteryalarda, genellikle birkaç haftalık sürelerde, dünya çapındaki önemli olayların görüntülerinin kaydedilerek izleyiciye sunulması

amacıyla üretilen belgesel türüdür.

- Gezi Belgeselleri: Zaman zaman güncel olan bölge tanıtımlarının yanı sıra, dünya üzerindeki daha az bilinen yerlerin ayrıntılı olarak tanıtılmasını hedefleyen belgesel türüdür.
- Toplumsal Belgeseller: Toplumsal yaşamın mevcut durumu ve geleceğiyle ilgili sorunları, sorumluluk bilinciyle ortaya koymaya çalışan belgesel türüdür.
- Araştırma Belgeselleri: Araştırma konusu ve araştırmacının ilgilendiği konuyu, sanatsal kaygıdan uzak, yalın ve doğrudan bir anlatımla sunan belgesel türüdür.
- Bilimsel Belgeseller: Bilimsel araştırmaların ve bulguların önceden planlanmış örneklemelerle daha anlaşılır hale getirilmesini amaçlayan belgesellerdir.
- Tarih Belgeselleri: Tarihteki gerçek olayları doğru ve objektif biçimde yansıtarak, farklı toplumların geçmişini aydınlatmayı ve günümüz ile gelecek için çıkarımlar yapmayı hedefleyen türdür.
- Propaganda Belgeselleri: İkinci Dünya Savaşı döneminde özellikle öne çıkan bu tür, başlangıçta eğitim amacıyla kullanılmış ancak zamanla içeriğine hile ve manipülasyon katılması nedeniyle belgesel niteliğini yitirmiştir.
- Derleme Belgeseller: Önceden yaşanmış olaylara dair belgeler ve görüntülerin, kurgu yoluyla yeniden düzenlenerek farklı bir anlayışla sunulduğu belgesel türüdür (Gündeş, 1991: 25-38).

Sinema, toplumun inançlarını, değerlerini ve yapısal özelliklerini yansıtarak, toplumsal yaşamın bir belgesi niteliği taşımaktadır (Ateş, 2020: 139). Doğal çevredeki görsel unsurlardan yararlanarak yaşamın gerçeklerini konu edinmektedir (Can & Uğurlu, 2010: 77). Bireylerin ve toplumların dünyayı anlama ve yorumlama biçimlerini etkileyen; toplumsal ve kültürel meseleleri ele alarak izleyiciyi düşünmeye yöneltten etkili bir sanat formudur (Hasdemir & Berk, 2024: 2).

Türkiye’de Belgesel Sinemanın Kısa Tarihçesi

Balkara'ya göre, ABD ve Almanya gibi ülkelerde sinemanın başlangıç tarihi kesin olmamakla birlikte yaklaşık olarak bilinmektedir (Balkara, 1993: 31). Ancak Türkiye’de belgesel sinemanın ne zaman başladığı konusunda kesin bir tarih vermek mümkün görünmemektedir (Scognamillo, 1998: 15).

Pembecioğlu, *Belgesel Film Üstüne Yazılar* adlı eserinde Türkiye’de sinemanın başlangıcına dair şu bilgileri aktarır: 1896 yılında, II. Abdülhamit döneminde, Yıldız Sarayı’nda ilk sinema gösterimi Fransız uyruklu Bertrand tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu gösterimin ardından Pathe film şirketi adına çalışan, asıl mesleği fotoğrafçılık olan Polonya kökenli Yahudi Sigmund Weinberg, Beyoğlu’ndaki Sponek isimli birahane Lumière Kardeşler’in ünlü “Trenin Gara Girişi” adlı filmini göstermiştir. Daha sonra Weinberg, Sponek’ten ayrılarak Fevziye Kırathanesi’nde sinema gösterimlerine devam etmiştir (Pembecioğlu, 2005: 32).

Sinema ve belgesel, Türkiye’ye ilk kez 1896 yılında II. Abdülhamit’in himayesinde Yıldız Sarayı’nda yapılan özel bir gösterimle girmiştir (Onaran, 1999: 10). Ancak bu tarihten 1914 yılına kadar yerli bir film üretimi gerçekleşmemiştir. Bu süreçte Promio, Felix Mesguich, Francis Dublier, Charles Moisson, Perrigot ve Cambon gibi yabancı sinemacılar (Scognamillo, 1996: 11), Türkiye’yi konu alan görüntüler çekmiş ve yurt dışında bu görüntüleri izleyiciyle buluşturmışlardır (Özdemir, 2007: 12-13).

Halka açık ilk film gösterimleri ise 1897 yılında, sinemayla doğrudan bir ilgisi olmamasına rağmen Pathe’nin temsilcisi Sigmund Weinberg tarafından başlatılmıştır (Scognamillo, 2010: 16). Bu gösterimlerin yaygınlaşması ise Mataio’nun çalışmaları sayesinde olmuştur. Ancak, tanıtım ve duyuruların başka dillerde yapılması nedeniyle sinemanın Türkiye’ye değil, öncelikle İstanbul’un

Beyoğlu semtine girdiği söylenebilir (Balkara, 1993: 31).

Sinemayı Türkiye'ye tanıtan isim olan Sigmund Weinberg, 1908 yılında Tepebaşı'nda, Şehir Tiyatrosu'nun eski Komedi Bölümü'nde ülkenin ilk sürekli sinema salonu olan Pathé Sineması'nı açmıştır (Susar, 2004: 14). Daha sonraki yıllarda ise Sin-Palace ve Orientaux adlı sinema salonlarını hizmete sunmuştur (Evren, 2014: 601). Uzun bir süre boyunca sinema yalnızca İstanbul'un Beyoğlu semtinde etkili olmuş, bu kültürel etkinlik ülke geneline yayılmamıştır. Türkiye'ye sinemanın gelişyle ilk salonun açılması arasında yaklaşık on yıllık bir zaman dilimi vardır. Her ne kadar sinema Türkiye'ye erken bir tarihte girmiş olsa da, etkisi yalnızca Beyoğlu'yla sınırlı kalmıştır (Scognamillo, 2010: 18). Bu durum, sinemanın her ülkede öncelikle bir merkez kent seçerek orada kök salmasıyla açıklanabilir. Bu merkez üzerinden gelişerek diğer bölgelere yayılması, rastlantısal değil, yapısal bir sürecin sonucudur. Beyoğlu'nun, Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentinin en önemli bölgelerinden biri olması, onu sinemanın Türkiye'deki ilk merkezi haline getirmiştir (Scognamillo, 1991: 9, 79). Zamanla sinema bu bölgeden İstanbul'un diğer semtlerine ve oradan da ülke geneline yayılmıştır (Evren, 2014: 14).

Dünya genelinde kayda alınan ilk görüntülerin belgesel sinema kapsamında değerlendirilmesi, belgesel filmin sinema ile eş zamanlı doğduğu görüşünü ortaya koymaktadır. Bu bakış açısıyla, sinematografin Türkiye'ye girişinin ardından gerçekleştirilen ilk çekimler belgesel özellikler taşıdığından, Türkiye'de sinema ve belgesel sinemanın başlangıcı aynı zamana denk sayılabilir. Bu çerçevede, *Ayestefanos'taki Rus Abidesinin Yıkılışı* adlı yapımın yönetmeni Fuat Uzkınay, Türkiye'nin ilk yönetmeni ve ilk belgesel filmcisi olarak değerlendirilebilir; söz konusu film de ilk Türk belgeseli olarak kabul görmektedir (Gündeş, 1998: 103).

1914 yılına kadar olan süreçte, Türkiye'de çeşitli film çekimleri gerçekleştirilmiştir. Bu döneme geçmeden önce kayda alınmış ilk görüntülerden biri, 1901 yılında Sultanahmet'teki Alman Çeşmesi'nin açılış törenine aittir. Bunu, 1905 yılında Yıldız Camii'nde düzenlenen ikinci selamlık töreninin kayda alınması takip etmiştir. Üçüncü olarak ise, 1911 yılında Sultan Reşat'ın Manastır ve Selanik'e yaptığı ziyaretleri konu alan film yer almaktadır (Evren, 2003: 49–51).

İlk Türk filmi olarak değerlendirilme potansiyeline sahip bu çalışmalardan ilki olan Alman Çeşmesi açılışı ve ikincisi olan Yıldız Camii'ndeki selamlık törenine dair filmleri kimin çektiği net olarak bilinmemektedir. Buna karşılık, 1911 yılında Manastır ve Selanik'teki ziyaretleri kayda alan ve tüm belgeleri günümüze ulaşan film, Makedonya kökenli Manaki Kardeşler tarafından çekilmiştir. Ancak bu kardeşlerin etnik kökeni ve milliyeti üzerine süregelen tartışmalar nedeniyle söz konusu yapım, "ilk Türk filmi" olarak kabul edilmemiştir (Esen, 2002: 11). 1914 yılına dek Türkiye'de film üretimi yapılmış olsa da, bu filmlerin bazılarında yönetmenlerin kimliği bilinmemekte veya yönetmenlerin Türk olmaması nedeniyle, bu çalışmalar ilk Türk belgeseli olarak değerlendirilmemiştir.

Sözlü Tarih ve Belgesel Sinema İlişkisi

"Sözlü tarih", yalnızca geçmiş anlamaya değil aynı zamanda gelecek kuşaklar üzerinde etkili olmaya da potansiyel taşıyan bir kavramdır. Her ne kadar modern dönemlerde yeni bir yöntem olarak gündeme gelmiş olsa da bu durum sözlü tarihin köksüz veya geçmişsiz olduğu anlamına gelmemektedir. Aksine, tarihsel süreçte ortaya çıkan ilk tarih aktarım biçimi sözlü tarihtir. Daha açık bir ifadeyle; sözlü tarih, insanların sözlü olarak aktardığı, köylülerden kasaba halkına, yaşlılardan çocuklara kadar herkesin tekrar ederek paylaştığı, kimi zaman köy kahvelerinde duyularak öğrenilebilecek ortak bir bilgi aktarımı biçimidir (Thompson, 1999: 19).

Kumru'ya göre sözlü tarih, geçmişe ait kolektif belleğin bir biçimi olarak değerlendirilebilir. Bu yöntem, geçmişte yaşanmış olaylara tanıklık etmiş bireylerin anlatıları aracılığıyla bugüne taşınan bir perspektif sunmaktadır. Bu yönüyle sözlü tarih, tarihin sosyal ve kültürel boyutlarını görünür kılma

çabası olarak da yorumlanabilir. İlk bakışta sıradan görülebilecek bir insan, bina, sokak, köprü, anıt ya da kahvehane; sözlü tarih aracılığıyla yalnızca fiziksel değil aynı zamanda toplumsal ve kültürel hafızanın taşıyıcısı olarak anlam kazanmaktadır. Bu nedenle sözlü tarih, tarihsel bilgiye insan merkezli ve toplumsal bir derinlik kazandırma açısından önemli bir yöntemdir (2009: 30).

Danacıoğlu'na göre sözlü tarih, insanları doğrudan ilgilendiren olayların tarih biliminin konusu haline gelmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Yakın dönemlere ilişkin tarihsel çalışmaların bir yöntemi olarak değerlendirilen sözlü tarih, belirli zaman dilimlerine ait bireysel tanıklıkların ve yaşantıların zihinsel belleğin derinliklerinden çıkarılarak analiz edilmesi yoluyla toplumsal tarihin inşasına katkı sunmaktadır. Bu yöntem, bireyler arasındaki çeşitli ilişkileri, ev içi yaşantıları, özellikle anne ve çocuk arasındaki etkileşimleri, küçük yerleşim alanlarında meydana gelen toplumsal dönüşümleri ve gündelik hayatın belleğinde yer alan anıları derleyerek, yazılı kaynakların erişemeyeceği düzeyde bilgi üretimine olanak tanımaktadır (2001: 133). Geçmişin toplumsal hafızaya aktarılması belleğin diri tutulmasında sözlü tarihin önemli bir yeri bulunmaktadır.

Geçmişte sözlü tanıklıklar kaset, CD ve DVD gibi manyetik ortamlara kaydedilirken, günümüzde teknolojik gelişmeler sayesinde bu tür veriler çoğunlukla dijital hafıza kartları aracılığıyla arşivlenmektedir. Ses kayıtlarının yanı sıra, görüntülü kayıtların da kullanılmasıyla birlikte, tanıklık veren bireyin fiziksel özellikleri, mimik ve jestleri ile yüz ifadeleri de belgelenmektedir. Özellikle son dönem belgesel sinema örneklerinde, sözlü tarih yönteminin yaygın bir biçimde kullanıldığı görülmektedir (Ulutak, 2001: 95). Belgesel, doğası gereği yaşamı ve yaşanmış olayları kayıt altına alarak belleğin oluşmasına da katkıda bulunmaktadır (Şeylan, 2023: 287).

Günümüzde Türkiye'de üretilen belgesel filmlerin büyük bir bölümünde yöntem olarak sözlü tarihin benimsendiği açıkça gözlemlenmektedir. Yazılı tarih anlatılarında yer bulamayan bireyler, sözlü tarih aracılığıyla kendi seslerini duyurma imkânı elde etmişlerdir. Anlatıcının sesi, aktarılan içeriklere anlam ve derinlik kazandırarak anlatıya güç katmaktadır. Bu yöntemle hazırlanan belgesellerde, klasik seslendirme tekniklerinde karşılaşılan yapay unsurların ortadan kalktığı görülmektedir. Bununla birlikte, sözlü tarih temelli belgesel yapımlar, yalnızca sinema estetiği bilgisiyle sınırlı kalmayan; aynı zamanda sosyal bilimler alanında da donanımlı yönetmenlerin varlığını gerekli kılmaktadır (Akbulut, 2010: 122).

Araştırmanın Yöntemi

Anadolu'nun en köklü yerleşim merkezlerinden biri olan Konya, tarihsel sürekliliği ve kültürel çeşitliliğiyle dikkat çeken bir kent kimliğine sahiptir. Bu bağlamda şehirde sinemanın ortaya çıkışı ve zamanla kurumsallaşması modernleşme dinamiklerinin, kentleşmenin ve kamusal alanın dönüşümünün izlenebileceği önemli bir tarihsel olgu olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışma, Konya'da sinema kültürünün erken dönem gelişimini incelemekte; şehrin ilk sinema salonlarında gerçekleştirilen film gösterimlerini, sözlü anlatılar ve döneme ait yazılı belgeler aracılığıyla kapsamlı bir biçimde ele almaktadır.

Araştırmanın amacı, Konya'daki sinemanın tarihsel gelişimini görünür kılmak ve 1910–1950 yılları arasındaki kültürel, mekânsal ve toplumsal dönüşümleri sinema bağlamında analiz etmektir. Bu çerçevede, 1910 yılında Amerikalı misyoner Dr. Dat'ın özel hastanesinde Hristiyan Gençlik Teşkilatı tarafından düzenlenen ilk film gösteriminden başlayarak, Demokrat Parti dönemine kadar uzanan süreçte sinema etkinlikleri ile kentteki sinema salonlarının evrimi incelenmiştir. Sanayi Mektebi Sineması, Belediye Sineması ve Yeni Sinema gibi yapılar sadece fiziksel sinema alanları olarak değil aynı zamanda dönemin kültürel üretim ve tüketim pratiklerini temsil eden sembolik mekânlar olarak ele alınmıştır.

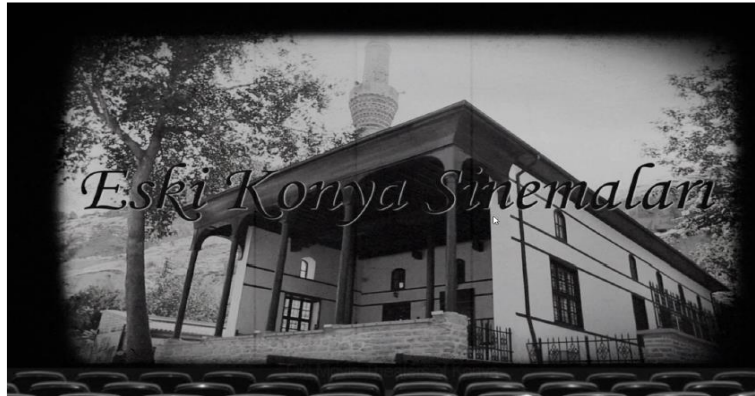
Bu çalışma, sözlü tarih belgeseli üretim sürecine dayalı olarak yapılandırılmıştır. Araştırmanın

uygulamalı yönü, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi bünyesinde faaliyet gösteren Kısaca Film Atölyesi tarafından gerçekleştirilen “Eski Konya Sinemaları” adlı sözlü tarih belgeseli üzerinden yürütülmüştür. Sözlü tarih yönteminin belgesel sinemada uygulanması, bu türün hem anlatı içeriğini hem de biçimsel yapısını zenginleştirmektedir. Tanıklıkların görsel olarak aktarılması, toplumsal belleğin diri tutulmasına ve tarihsel olayların yeniden yorumlanmasına önemli katkılar sağlamaktadır. Böylelikle belgesel sinema yalnızca “gerçekliği” yansıtan bir anlatı biçimi olmaktan çıkarak, bireysel ve kolektif “hatırlama” süreçlerinin sinemadaki ifadesine dönüşmektedir. Veri kaynakları arasında dönemsel gazete arşivleri, yazılı belgeler, yerel tarih literatürü ve tanıklık anlatıları yer almaktadır. Akademisyenler, yazarlar, araştırmacılar, sinema işletmecileri ve sinema makinistlerinden oluşan dönemin tanıkları üzerinden Eski Konya Sinemaları adlı sözlü tarih belgesel filminin deşifresi yapılmış ve analiz edilmiştir. Araştırma, Türkiye’de henüz yeterince gelişmemiş bir alan olan sözlü tarih belgeselciliğine katkı sunmayı ve taşra merkezli sinema tarihine dair literatürdeki boşlukları doldurmayı amaçlamaktadır. Konya örneği üzerinden geliştirilen bu yaklaşımın, benzer Anadolu kentlerinde gerçekleştirilecek kültürel hafıza çalışmalarına hem kuramsal hem de yöntemsel düzeyde referans oluşturması hedeflenmektedir.

KONYA’DA SİNEMA SALONLARI ve TARİHİ

Şekil 1

Eski Konya Sinemaları Filmi Açılış Sahnesi

Konya’da sinema ile ilgili ilk gösterim her ne kadar 1910 yılında Amerikalı bir misyonerin özel hastanesinde gerçekleştirilmiş olsa da kentte bir sinema salonunun düzenli biçimde faaliyet göstermeye başlaması 1913 yılına tekabül etmektedir. Türkiye’de İstanbul dışına açılan ilk sinema salonlarının 1909 yılında İzmir’de kurulduğu dikkate alındığında, Konya’daki bu gelişmenin yaklaşık dört yıl gecikmeli olarak gerçekleştiği anlaşılmaktadır. 1913 yılında Sanayi Mektebi bünyesinde kurulan Sanayi Mektebi Sineması, Konya’daki sinema kültürünün oluşumunda önemli bir işlev üstlenmiş ve adeta bir okul niteliği kazanmıştır. Başlangıçta Sanayi Mektebi’nin marangoz atölyesinde üretilen mobilyaların sergilendiği bir alan olarak kullanılan bu salon zamanla tiyatro temsilleri ve çeşitli müsamerelerle birlikte film gösterimlerine de ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Sinemanın Konya’da en etkin şekilde kullanıldığı dönemin Millî Mücadele yılları olduğu söylenebilir. Bu süreçte Sanayi Mektebi Sineması, tıpkı dönemin yerel basını gibi halkın millî duygularını harekete geçirmeye yönelik propaganda içerikli filmlerin ücretsiz olarak gösterilmesi yoluyla toplumun Millî Mücadele’ye destek vermesinde etkili bir araç hâline gelmiştir (Aydın, 2005: 61).

Şekil 2

Sanayi Mektebi Sineması

Konya’da faaliyete geçen ilk sinema olarak kabul edilen Sanayi Mektebi Sineması, 1913 yılında hizmete girmiştir. Çapanoğlu, bu sinemanın açılışını, Ekrem Reşat Bey’in Sanayi Mektebi müdürlüğü dönemine denk geldiğini yazmaktadır. Sinema gösterimleri için Sanayi Mektebi’ne ait marangozhane atölyesinin üst katında yer alan bir salon kullanılmaktadır. Başlangıçta marangoz atölyesinde üretilen mobilya ve benzeri ürünlerin sergilenmesi amacıyla tasarlanan bu salon mimari özellikleri bakımından dikkat çekicidir. Alt kısmı Sille taşıyla örülmüş olan yapının üst bölümü ise dış cephesi ahşapla kaplanmış ve beyaz badana ile sıvanmış kerpiç duvarlardan oluşmaktadır. Tahta panjurlu, çift kanatlı beş-altı pencereyle aydınlatılan salonun zemini ahşap döşemelidir. Gotik üslupta inşa edilmiş çatı yapısı ise Marsilya tipi kiremitlerle örtülüdür. Tiyatro gösterileri için de kullanılan salonun ortasında makine dairesi, arka tarafında ve zeminden yüksek 20 kişilik mevkileri bulunmaktadır. Bu mevkiler sonradan gece matinelelerinde bayanlara tahsis edilecek, önde erkekler, arkada kadınlar oturacaklardır. Tahminen 250–300 kişilik olan salonda, halkın oturacağı bölüm arkalıksız sandalyelerden ibarettir. Mevki denilen bölüm, pahalı olduğu için rağbet azdır. Talebin çok olduğu yer tabureli olan bölümdür (Es, 1962: 23-24). Sanayi Mektebi Sineması’nda kullanılan elektrik enerjisi okul binasının kuzey kısmında, bahçe içerisine yerleştirilmiş 110 voltluk küçük bir motor ve dinamo aracılığıyla sağlanmaktadır. Bu motorun çalışması sırasında çıkardığı yüksek ses sinema salonundan da duyulmaktadır. Sinemaya girişler, okulun girişine yakın konumda bulunan bilet gişesinden temin edilen biletlerle gerçekleştirilmektedir. Kadın izleyicilere özel olarak düzenlenen günlerde ise biletler film başlamadan yaklaşık on beş dakika önce genellikle orta yaşlı bir kadın görevli tarafından tüm izleyicilerin yerlerini almasının ardından toplanmaktadır (Es, 1962, ss. 3408–3411). Konya’daki sinema salonları arasında önemli bir konuma sahip olan Belediye Sineması, kentte film gösterimlerinin yapıldığı ikinci tarihî mekân olma özelliği taşımaktadır. 1910 yılında, tiyatro temsilleri için ve hemen yanında bulunan Rum Okulu’nun uygulama sahnesi olarak inşa edilmiştir (Odabaşı, 2001: 233). 1917 sonrasında, Vali Muammer Bey’in destek ve himayesiyle yapı onarılarak elektrikle donatılmış ve “Gökalp Tiyatrosu” adıyla yeniden kullanıma açılmıştır. Bu dönemde, millî ve toplumsal temaları işleyen tiyatro oyunlarının sahnelenmesi amaçlanmıştır. Açılış oyunu, Mithat Cemal Bey’in “Kemal” adlı eseridir. Dönemin dikkat çeken yapımlarından biri ise 1918 tarihli “Eva’nın Mesut Günü” filmidir. Millî Mücadele yıllarında askerî ihtiyaçlar doğrultusunda kullanılan bu mekân, 1923 itibarıyla Belediye mülkiyetine geçerek tekrar sinema işlevine kavuşmuştur (Odabaşı, 1998: 179).

Şekil 3

Belediye Sineması

Cumhuriyet dönemi Konya'sının dikkat çeken simalarından biri olan Tevfik Ceylani, 1890 yılında dünyaya gelmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında Konya'ya yerleşen Ceylani, bir süre sarraflık mesleğiyle uğraştıktan sonra Kurtuluş Savaşı süreci ve Cumhuriyet'in ilanını takip eden yıllarda rakı üretimine yönelmiştir. Bu alandaki faaliyetleri yaklaşık 18 yıl boyunca kesintisiz olarak sürmüştür. Rakı üretiminin ekonomik açıdan getirisi yüksek olmalı ki 1928 yılında daha önceki üretim ve satış faaliyetleriyle yetinmeyerek Larende semtinde yeni bir rakı fabrikası kurmuştur. Söz konusu tesis, devletin desteğiyle ve Genel Müdürlük tarafından hazırlanan plana uygun biçimde inşa edilmiştir. Ceylani'nin ticari ve toplumsal yükselişi bu dönemden sonra da devam etmiştir (Arabacı, 1999, s. 217).

Gökalp Tiyatrosu adıyla anıldığı dönemde zaman zaman film gösterimlerine ev sahipliği yapmış olsa da Konya'nın ikinci sinema salonu olarak kabul edilen Belediye Sineması'nın düzenli ve kurumsal anlamda faaliyete geçişi Cumhuriyet dönemine denk gelmektedir. Sessiz ve sesli film dönemlerine tanıklık eden bu sinema, uzun yıllar boyunca özel işletmeciler tarafından yönetilmiş ve Konya halkının eğlence ihtiyacını karşılayan önemli bir kültürel mekân işlevi görmüştür. Belediye Sineması ile Sanayi Mektebi Sineması'nın aynı dönemde faaliyet göstermesi kentte özel sinema işletmeciliğinin gelişimi açısından da verimli bir zemin oluşturmuştur. 1938 yılında Yeni Sinema'yı inşa ettiren Tevfik Ceylani'nin sinema alanındaki deneyimi de büyük ölçüde Belediye Sineması'nı işlettiği yıllara dayanmaktadır. Sonradan "Sinemacılar Kralı" olarak anılacak olan Galip Yıldırım, sinemacılığa 1951 yılında babası tarafından işletilmeye başlanan Belediye Sineması'nda başlamıştır. Taşra sinemalarının altın devri sinemacılar kralı denilen Galip Yıldırım'ın sinemayı bıraktığı 70'li yıllara kadar devam etmiştir. Bugün bu sinemaların yerinde iş hanları ve belediyenin çeşitli sosyal tesisleri bulunmaktadır (Aydın, 2005: 67).

Şekil 4

Galip Yıldırım

DÖNEM TANIKLARI

Şekil 5

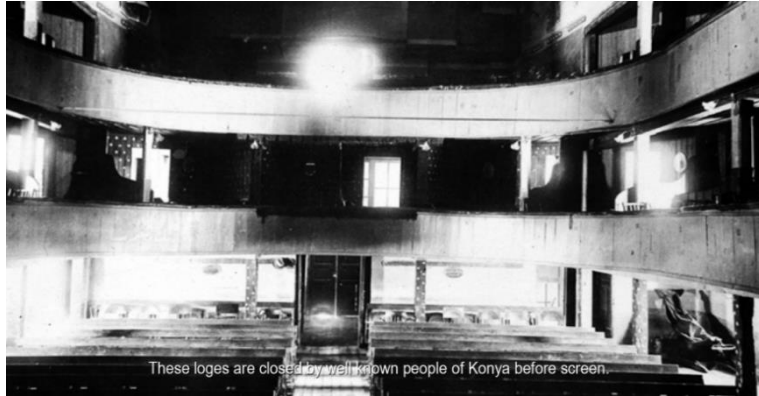
Seyid Küçükbezirci

Konya'nın yerli halkının sinemaya gitmesi sinema da gördüğü filmler olağanüstü bir ayrıcalık sağlıyordu. Biz on-on iki yaşımızda kaç film gördük listelerini yapardık. Ben on sekiz film gördüm, sen yirmi film gördün diye. Birisi anlattığı zaman, istediği zaman da o gördüğümüz yirmi filmi bütün ayrıntılarıyla anlatabilirdik. Yabancı filmlerin hepsini Şahin Sineması gösterirdi. Şahin Sineması genellikle o zaman Konya'da İkinci Ordu vardı. Geniş bir bürokrasi vardı. Onların aileleri, çocukları genellikle Şahin Sinemasına giderlerdi. Şahin Sineması'nın aboneleri gibilerdi. Cumartesi ve Pazar günleri Şahin Sinemasında yer bulmak çok zordu. Orada da hiç unutamadığım filmler Qu Vadis, Dr. Jivago, Cennetin Bahçeleri. O filmleri de hiç unutamadım. Sinemaskop sinemayla Konya Şahin Sineması yoluyla tanıştı. Sinemaskop renkli o Konya'da büyük bir hava meydana getirdi, büyük bir ilgi gördü. Yeni Konya'ya halk sineması dersek bir bakıma eğer deyim uygunsa Şahin Sineması'na da elitlerin sineması diyebiliriz. Bu iki sinemada da localar vardı. Sekiz on kişilik localar. Localar daha önce Konya'nın tanınmış insanları tarafından kapatılır ve locada oturanlar diğer seyirciler tarafından özelemlenerek seyredilirlerdi, izlenirlerdi.

Şekil 6

Localar

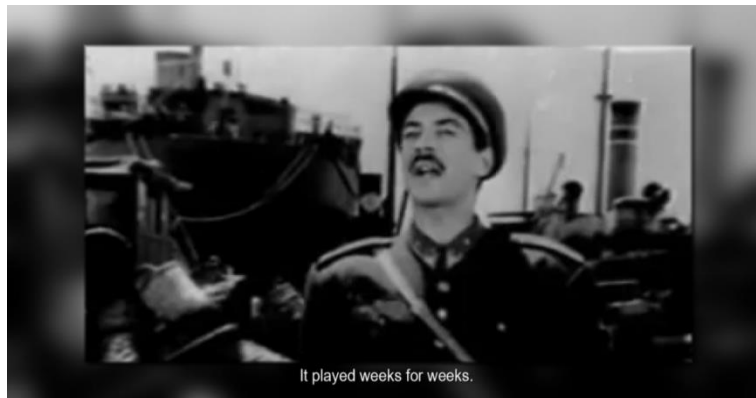

Ordu Evi Sineması Ordu Evi'nin içinde bir sinemaydı. Konya'da ikinci ordu olduğu için çok büyük bir subay astsubay kitlesi vardı ve onların aileleri. Konyalılarda Ordu evi sinemasına kabul edilirdi. Genellikle ikinci ordu da görev alan subayların, çocuklarının, arkadaşları olan mesela benim gibi arkadaşları olan da o sinemadan faydalanırdı. Tabii yazlık sinemalar çok açıldı, pek çoktu. Dünya sineması sanıyorum rüya, isimleri şuanda aklıma gelmiyor ama yaz mevsiminde Zafer Sineması ne bileyim zaman zaman Konya'da beş-altı sinema olduğu dönemler oldu.

Bence karikatür gibi sinemalardı. Kocaman bir arsa, kocaman bir duvar, beyaz perde gerilmiş bir duvar, yüzlerce tahta sandalye, kumla çakılla örtülmüş bir alan, çakılların üstünde sandalyeler. Saray sineması yoluyla Hasan Altioklar ve ortağı girdiler ama daha çok onlar 1960'lı yılların sonlarının sinemacıları. Hasan Altiokları da çok yakından tanıyordum. Hasan Altioklar zarif ve nezih bir adamdı. Kılığıyla, kıyafetiyle, giyimiyle Konya'da örnek bir giyimi vardı. Enteresan bir giyimi vardı. Onun gibi popüler giyim hemen hemen Konya'da kimsede yoktu. Fötr şapkasıyla, antika şapkasıyla Amerikanvari yelekleriyle sanki Amerikan filmlerinde, kovboy filmlerinden atlayıp çıkmış şerif ve bir kovboy gibi bir insandı. Bir anlaşmazlıkta vuruldu, ortağı da vuruldu kendisi de vuruldu. Onların şu anda aklımda değil ama onların çocukları yakın zamanlarda İstanbul'da ikisinin çocukları olduklarını bilmeden uzun süre eşlik dostluk yapmışlar. Mustafa Altioklar sanırım yönetmen. Ayhan Işık'ın Kanun Namına diye bir filmi vardı. Haftalarca haftalarca oynadı. Yeni sinema'da içeriye girebilmek bir şanstı. Kapının önüne yüzlerce insan birikirdi ve bilet alıp içeriye girebilmek için kuyruklar olurdu. Bazen arbedeler bile yaşanırdı.

Şekil 7

Kanun Namına Filmi

Şekil 8

Caner Arabacı

Konya’da cumhuriyet öncesinde sinema faaliyetleri vardı. En etkili olan Konya Sanayi Mektebi’ndeki filmlerdi. 1920 yılında Konya Sanayi Mektebi’nin teşhir salonunda sessiz filmlerin çevrildiğini ve bunların halk üzerinde çok etkili olduğunu o dönemin gençlerinden daha sonra da Konya’nın önemli yazarlarından Selçuk Es özellikle anlatıyor. Sessiz filmlerin özelliği şöyle; film sahneye yansıtılıyor, ne oluyor ne gidiyor sahne de ne var film neyi anlatmak istiyor camlar üzerine çivi mürekkeple ya da isli mürekkeple yazılmış. Osmanlıca yazılarla halka bu anlatılıyor. Yani filmle beraber cam da perdeye aksettiriliyor. Gündüzleri genelde kadınlar matinesi oluyor. Çünkü kadınlar gece çok dışarı çıkmıyorlar. Geceleri de erkeklere matineler düzenleniyor. Selçuk Es’in anlattığına göre, diyor ki kadınlar matinesinden genelde kadınlar ellerinde yağlık, hani gözyaşlarını silmek için mendille çıkarlardı. 27’den itibaren radyo alınır, radyo makinası, radyo alıcısı. Hatta beş yüz lira harcanır, Ticaret odası alır. Elli lirada akümülator için harcanır. Beş yüz elli lira yaklaşık o dönem için iki yüz yetmiş beş öğretmen maaşıdır, bir radyo alıcısının fiyatı. Ama radyo sinema kadar çok yaygın değil.

Sinema salonlarının hepsi kışlık değildir. Çokça yazlık sinema salonu da açılır. Hatta bunlar sinema gösterimi geceleri yapıldığı için farklı zamanlarda başka amaçlara da toplantılara da zaman zaman hizmet eder. Konya merkezinde bu açık hava sinemalarından biri bugünkü yıkılan Adliye Sarayı’nın yan tarafında Ali Gav Medresesi’nin ya da Türbesi’nin karşısındaki alandıydı. En merkezi açık hava sinema salonlarından biri. Sinema yüksek ses ve büyük görüntü ve bir izdiham kalabalık.

Şekil 9

Fevzi Alper

Oraya gelen insanlar grand tuvalet gelirdi. Öyle serbest kıyafetle falan kimse gelmezdi. Fuaye de bir balo salonu gibi olurdu. Görünüşü her şeyiyle dört dörtlüktü. Tahmin ediyorum, benim hatırladığım kadarıyla sekiz on tane yazlık sinema vardı. Bir tanesi Selçuk Sineması'ydı. Şuan ki dış hastanesinin yanındaydı, bankaların olduğu yerdeydi. Çok uzak mesafede büyük perdesi olan ve bütün tarihi filmleri seyrettiğimiz nefis bir sinemaydı. Makine dairesinin önünde yüksek setli localar vardı, aileler otururdu. Tahta sandalyelerde oturduk. Önde banklar vardı. Akşam giderken erzağımızı levhalemizi alırdık. Salatalık, domates. Orada taze ekmeklerle hem film seyreder hem yerdik. Yerler çakıl taşıydı. Yazlar da o zaman hatırladığım kadarıyla baya sıcak ve ılıman geçirdi. Ondan sonra şey vardı. Şimdiki kültür parkının olduğu yerde, eski adliyenin olduğu yerde Emek Sineması. Hadimlilerin sineması. O da çok güzel bir sinemaydı. Makinistlerin ismini bile hatırlıyorum. Film afişlerini asarak çan veya megafonla bağırarak anonsları yapılırdı.

İki ortak Kent Sineması'nı açtık tahmin ediyorum dört beş sene ben çalıştım ondan sonra tekrar kendi işime döndüm. Kent Sineması Sosyal Sigortalar Kurumu'nun altında 354 kişilik bir sinemaydı. İlk önce makineleri temin ettik iki arkadaş film almakta biraz zorlandık ama makineleri ayarladık, ses düzenini ayarladık. Dolby sistem taktırdık. O dönemin en kaliteli filmlerini oynattık orijinal alt yazılı. Hemen hemen bütün Konya halkı, bütün üniversite talebesi hafta sonları zevkle izlemeye geliyorlardı. Gereken bütün sevgiyi, yakınlığı herkese gösterdik.

Şekil 10

Zeki Oğuz

Ordu Evi'nin sağ tarafında kuzey kısmında ince uzun bir sinema vardı. Ben kaçak göçek girerdim. Özellikle asker çocuklarını alırlardı o zamanlar. Ağırlıklı olarak çocuk filmlerini oynatırlardı ve izlerdim. Sonra kapandı o. Yaz aylarında ise tek erezli mekanımız Emek sinemasıydı. Emek sineması genellikle otuz altı kısım tekmili birden filmler getirdi, yabancı filmler. Kendine has bir kültürü vardı o yazlık sinemaların da. Önlerinde gazozcular, çekirdekçiler. Bir külah çekirdek alan içeriye girerdi. Film boyunca da onu izlerdi. Bu yazlık sinemaların arka tarafları ailelere ayrılmıştı. Başka eğlence mekanı olmadığı için de aileler gerçekten tercih ederek gelirlerdi.

Güney sineması açıldı fakat o sinema bizim oturduğumuz mahalleden Parsana'dan hayli uzak olduğu için gitme şansım olmadı. Miço Mustafa Saldı isimli Konya'lı bir kabadayı. 1962 yılında Yılmaz Güney altı aylığına buraya sürgüne geliyor, sinema sanatçısı. Yeni başlamış o dönem sinema işlerine. Nevşehir'de ceza evinde buna Miço'nun yanına gitmesini söylüyorlar. Yani Konya'ya geldiği zaman koruyup kollayacağını söylüyorlar. Yılmaz Güney buraya geliyor ve burada Miço'yu buluyor. Sıkı bir arkadaşlıkları oluyor bu arkadaşlıkları Yılmaz Güney vefat edinceye kadar sürüyor. Yılmaz Güney burada altı ay kaldığı sürece Sipahi Palas diye bir otelde kalıyor ve Miço'nun anlatımına göre birçok

senaryoyu da o otelde, Sipahi Palas'ta yazıyor. Hatta Yılmaz Güney bu Miço'nun yaşam öyküsünden etkileniyor 'İkisinde Cesurdu' adlı ilk filmlerinden birini çekiyor bu Miço'nun hayatından etkilenerek. Filmi Adana'da çekiyor hatta Miço'yu da götürmek istiyor ama Miço o taraflarda pek bezi olan bir insan değil gitmiyor. En sonunda Yılmaz Güney geliyor , ben senin hayatını filme aldım diyor, işte Samim Meriç kabadayılardan biri Yılmaz Güney. Sonra Konya'da Yeni Sinema'da oynuyor bu film. Birçoğu kahveden bazı arkadaşlarını alarak gidiyor. Çok da hoşlarına gidiyor hatta yanlarında kalan bir kabadayının kendileriyle bir film çevirmesine. Yılmaz Güney Miço'ya baskı yapıyor bir sinema aç bütün filmlerini ben vereceğim, göndereceğim diyor. Miço bu sinema işlerine yabancı biri Miço da yapmak istemiyor ama Yılmaz Güney'in baskısıyla Güney Sineması'nı inşa ediyor. Dolav'da Mevlana'nın arka tarafında. Bu park sinemasının işletmecisi İsmet diye biri. Bu yanan Belediye Sineması'nın makinesi ondaymış, bu makineyi size vereyim ben diyor. Ama sorunlu bir makine, onları alıyor Miço, ikide bir film kopartıyor, izleyici ıslıklıyor, yuhalıyor fakat Park sineması da Yılmaz Güney filmleri gösterdiği için o yangından çıkan makineyi bilinçli olarak veriyor park sineması sahibi.

Biz tanıştığımız sıralarda sinemacılığı bırakmıştı. Ve 70'li yıllarda televizyonun da yaygınlaşmaya başlamasıyla sinema sektöründe müthiş bir değişim oldu. Özellikle seks filmleri furyası başladı. Benim de sinemayı bırakmamın temel nedenlerinden birisi oydu zaten. İyi bir izleyiciydim ben ama bırakmak zorunda kaldım. Park sineması o film aralarında seks sahnesi gösteren filmleri çok gösteriyordu. Artık izleyici de sinema olayını bıraktı. Bayramlarda seyranlarda ben ilkokuldayken Konya'ya iki üç günlüğüne gelir giderdik. Geldiğimiz zamanlarda burada Saray sineması, amcamın ortağı olduğu bir sinema vardı. O sinemada bol bol film seyrederdik. En çok yaptığım iş oydu Konya'ya geldiğim zaman.

Şekil 11

Nail Bülbul

Talebe yurdu olarak kullanılan binanın yerinde bulunan doktor Dat'ın hastanesi vardı. Daha sonra İkinci Ordu Komutanlığı olarak kullanıldı o bina. Oranın salonunda da 1910 senesinde hristiyan gençler teşkilatı diye bir teşkilat tarafından sinema filmleri gösteriminin gerçekleştirildiğini biliyoruz, öğrendik kayıtlarda kaynaklarda. Şimdi Konya'da birçok sinema vardı eskiden. Bunların en eskilerinden bir tanesi de şimdiki nikah salonuna çıkan ordu eviyle nikah salonuna çıkan yolun ikisinin arasında kalan Alaaddin tepesinin eteklerinde Belediye Halk Sineması son ismi belediye halk sineması vardı. Bu sinema Avrupadakilere benzer opera biçimindeydi. Çünkü içerisinde biz gençliğimizde tabi biliyoruz, localar vardı. Locaların işleniş şekli, konumları aynı opera binalarındaki localar gibiydi. Şimdi Ferah İş Merkezi var zaferde. Onun olduğu yerde Ferah Sineması vardı.

Belediye Sineması'nı son olarak Sille Belediye başkanlığını yapan Şevket Yıldırım adında bir zat orayı işletti. Ondan sonra oğlu Galip Yıldırım işletti. Galip Yıldırım aynı zamanda çeşitli bölgelerdeki sinema filmlerinin acenteleri gibiydi. Kazalara yakın illere falan sinema filmleri gönderirdi. Galip Yıldırım çalıştırdı Şevket Yıldırım'dan sonra.

Şekil 12

Saim Sakaoğlu

Belediye sineması Alaaddin tepesinde bugün arabaları park etmek için yukarı çıkan bir yol vardı. Nedense girişi çıkışı terstir o yolların. Sağ tarafında bugünkü ordu evinin yerine varmadan muhteşem bir bina idi. Yani her yönüyle. Çok insan alırdı, çok locası vardı, havadardı. Hatta ben orada bazı konserlerin sonlarında yetiştim. Orada hiç unutmuyorum bir Mevlana ihtifali yapıldı. Ona da katıldım. Gençlik yıllarımın belki daha aşağısındaki yıllardaydı ama çok güzel filmler getirirdi.

Galip Yıldırım'ı biz yüz yüze gördük geçer giderdik. Herhangi bir dükkanın önünde oturan işletmecisi gibi, bakkal dükkanının sahibi gibi algılandık. Son yıllarda oldukça göbekliydi. Belki de o yüzden rahatsızlığı sebebiyle aramızdan daha erken ayrıldı. Benim kanaatime göre o sadece kendi oynatacağı filmleri değil, başka sinemalarda oynatılacak olan filmleri de bir dağıtıcı, o zamanlar gazetelerde havalı olsun diye 'Distribütör' derlerdi. Şu anda Konya'da bir tek ferdi sinema yok bir tek salonda film oynatan yer yok az evvel de ifade edildiği gibi yaşasın AVM'ler kahrolsun sinemalar. Hani bir zamanlar yaşasın AVM'ler kahrolsun Bakkal Amca diye bir slogan çıkmıştı ya o zaman da böyleydi. Şimdi hiç tek film oynatan sinema yok.

Şekil 13

Hasan Sakaoğlu

1923’de Konya’da doğdum. 1931’de okula gittim. Üç sene Hakimiyyet’te okudum, iki sene Gazi Akif Lisesi’nde okudum, bir sene de Necati Bey’de okudum, diplomayı aldım. Ceylani Bey’in yazlık sineması on kuruş, on beş kuruş, yirmi kuruştı. Ön on kuruş, orta on beş, arka yirmi kuruştı.

Şekil 14

Bahri Karlı

Ne yapalım dedik buraya sinema yapalım. Kendi kendime kararı verdim. Birkaç ay düşündükten sonra makine aramaya başladık. Duvarlarını yaptırdık, bahçe haline getirdik. Çayda benim gibi hevesli birisi almış o sendeki makineyi, teferruatıyla beraber. Fakat çalıştıramamış yahut da yakınları istememiş günahdır şudur budur şeklinde. Gittik oraya talip olduk. Aman dediler bu on ise size beş’e vereceğiz size. Beni kurtarın buradan. Velhasıl o günün parasıyla yirmi üç bin liraya bugünün binleri değil de eskinin binleri yirmi üç liraya o makinayı aldık geldik. Bizim bir makinist vardı İsmet Çayan diye bir çocuk, çok çalışkan bir çocuktü. Onun da tarifiyle duvarları çektirdi, makine dairesini yaptırdık. Böyle başladı.

Adı aklıma gelmedi bir balık yakalıyor adam elleri falan kan içinde kalıyor, ihtiyar balıkçı yabancı bir film, Sarayönü’nü vurdu yıktı o film. İhtiyar bir balıkçı. Bu film çok tutuldu, çok ağır çekimli, tek başına bir adam götürüyor, diğer bir adam balık tutuyor. Büyük bir balık. Asılıyor asılıyor ihtiyar haliyle ellerinden kanlar akıyor falan. Yani vurdu yıktı gitti Sarayönü’nü, İlk filmimiz bu.

Şekil 15

İhtiyar Balıkçı Filminden

Şekil 16

Vahide Koçer

Babamın sinemalarında...

Ve o gün, çarşamba günü hiç erkek gelmezdi. Sadece kadınlar gelirdi. O yüzden ne kadar ev hanımı varsa ellerinde artık. Yapacakları yemeğine kadar getirirdi. Eve gittiği zaman eşim nerde yemek demesin, artık korkusundan mı bilmiyorum. Elinde sarma güzelce sarar, bir taraftan da sinema filmini seyrederek giderdi. Ondan hariç kadınlar anlaşılardı. Pastalar, börekler... Sanki pikniğe gelmiş gibi yemeler, içmeler... Yani bu şekilde de oluyordu.

Şekil 17

Saim Sakaoğlu/Hasan Sakaoğlu

-Sene 75. Askerden terfi olarak gelmişim, Bir tarafa gitmiyorum, evde duruyorum. Mahalleden arkadaşlarım da evde çalışıyorlar.

75 mi ? 45 mi ?

- 45,45. Evde çalışıyorlar. Onların yanına gittim. Orda oturduk. Bir,iki saat, üç saat. Akşama kadar. Böyle kar çiselemeye başladı. Ben dedim ki böyle uçarak yağın kar çok yağarmış. Akşam eve geldik. Yemeği yedim. Ben şimdi arkadaşlarla Merkez Kahvesin’de her gün buluşuyoruz ya. Aradım, Merkez Kahvesi’nin yolunu tuttum. Vardım kahveye bir baktım koca kahvede beş kişi var. O da ta ileride, tanıdığım da kimse de değil. Allah Allah. Eve dönmek lazım başka ne yapacaksın. Bir düşündüm ki Ceylani Sineması’nda.. ıııı... Ya meşhur artistleri var ya.

-Enver? Ümmüğülsüm?

SONUÇ

Görsel ve işitsel etkinliği nedeniyle bütün dünyada çok yaygın olan sinema, belgesel film ile kendine yeni bir anlatım dili elde etmiştir. Belgesel film, sinema sektörü içinde yeni bakış açılarının, değişik kamera hareketlerinin, çarpıcı seslendirme biçimlerinin denenebildiği yaygın üretim alanı olarak önemini her zaman korumaktadır.

Belgesel, izleyiciye yaşadığı dünya hakkında bilgi sunan bir anlatım türüdür. Ulaşılması güç ya da uzak bölgeleri gözler önüne sermektedir. Farklı coğrafyalarda yaşayan insanları tanıtır ve doğayı, içindeki tüm canlı ve cansız varlıklarla birlikte izleyiciye aktarır. Bu tür, doğa ve diğer insanlarla bağ kurmasına olanak tanımaktadır. Görünmeyeni görünür kılar, dünyayı ve insanları daha derinlemesine anlamaya, yorumlamaya ve değerlendirmeye yardımcı olur. Belgesel sadece günümüzde olup bitenle ilgilenmez aynı zamanda geçmişini analiz eder ve geleceğe dair fikirler de sunar. Bu yönüyle, dünyayı etkileyen ve ona müdahalede bulunan bir yapım türü olarak değerlendirilebilir. Tüm bu özellikler bir araya geldiğinde, belgesel film; gerçek olaylara dayanan, bilgi aktarmayı ve bilinç kazandırmayı amaçlayan, aynı zamanda sanatsal değerler taşıyan özel bir tür olarak karşımıza çıkar.

Sinemanın Konya'daki geçmişine tanıklık eden yerel yazarların bıraktıkları anılara ve gazete koleksiyonlarına dayanan, Konya'daki ilk sinema salonlarını ve gösterilen filmleri ele alan, sinemanın Konya'daki gelişim sürecine ve bu sürecin doğasına odaklanan çalışmada, sinemada sözlü tarih belgesel türünün nasıl ele alındığını dönem tanıkları ve arşivler ve üzerinden incelenmiştir. Belgesel sinemada sözlü tarih yönteminin, kişisel hafızanın toplumsal belleğe aktarılmasında dönüştürücü bir rol üstlendiği görülmektedir. Sözlü tarih belgeselleri, geçmişin hem resmi belgeler ve kurumlar aracılığıyla hem de bireylerin yaşantı ve tanıklıkları üzerinden yeniden inşa edilmesine olanak tanımaktadır. Böylelikle belgesel film, tarihsel bilgi sunan bir araç olmaktan çıkarak unutulmuş anlatıların görünürlük kazandığı dinamik bir bellek mekânına dönüşmektedir. Sözlü tarih belgeselleri sadece geçmiş anlatan filmler değil aynı zamanda gelecek kuşaklar üzerinde de etkili olan, farkındalık yaratan ve arşiv oluşturan filmlerdir. Eski Konya sinemaları belgesel filmi Türk sinema tarihine Konya üzerinden ışık tutan bir filmidir. Film yapım aşamasında birçok belgeye ve arşiv görüntüsüne de ulaşılmıştır. Çalışma, Sinema Genel Müdürlüğüne yapım desteği için gönderilmiş ve bakanlık tarafından da desteklenmiştir. Ayrıca bu belgesel birçok ulusal ve uluslararası film festivalinde gösterilmiş ve büyük ilgi görmüştür. Bu filmde sadece sinema mekanları değil aynı zamanda gösterilen filmlerde konu edinilmiştir. O dönemi yaşayan sinemacılar, gazeteciler ve akademisyenler sinemalarla ilgili anılarını anlatmışlardır. Bu belgeselde yer alan sinema salonlarının yerine başka binalar yapılmıştır. Belgeselde yer alan o dönemi yaşayan birçok insanda vefat etmiştir. Bu sözlü tarih belgeseli o döneme, o insanlara ve o mekanlara tanıklık eden bir film olmuştur. Bu açıdan da önemlidir.

Yazar Katkıları

Araştırma Tasarımı (CRediT 1) Yazar 1 (%50) – Yazar 2 (%50)

Veri Toplama (CRediT 2) Yazar 1 (%50)) – Yazar 2 (%50)

Araştırma - Veri Analizi - Doğrulama (CRediT 3-4-6-11) Yazar 1 (%50) –Yazar 2 (%50) –

Makalenin Yazımı (CRediT 12-13) Yazar 1 (%50) – Yazar 2 (%50)

Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi (CRediT 14) Yazar 1 (%50) – Yazar 2 (%50)

Finansal Destek Beyanı

Yazarlar bu çalışma için finansal destek beyan etmemiştir.

Çıkar Çatışması

Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERANSLAR

- Akbulut, H. (2010). Bellek Olarak Belgesel Sinema: Son Dönem Türkiye Belgesel Sinemasına Bir Bakış. İstanbul: Sinecine: *Sinema Araştırmaları Dergisi* 1(2), 119-124.
- Arabacı, C. (1999). Geçmişten Günümüze Konya Ticaret Odası 1882–1999, Konya Ticaret Odası Yayını.
- Ateş, M. (2020). Sinemada Göç Bağlamında Sınıf, Kimlik ve Mekân: Ömer Lütfi Akad ve 'Göç Üçlemesi', *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 4(2), 128-141.
- Aydın, H. (2005). Sinemanın Taşrada Gelişim Süreci: Konya’da İlk Sinemalar ve Gösterilen Filmler (1910–1950). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (19), 61-64.
- Balkara, F. (1993). Türkiye’de Belgesel Film Çalışmaları (1. Baskı). Basım & Grafik Matbaacılık.
- Barsam, R. M. (1973). Nonfiction Film, A Critical History, New York: Dutton.
- Can, A., & Uğurlu, F. (2013). “Gölgesizler” Filmi ve Edebiyat Sinema İlişkisi Üzerine. *Selçuk İletişim*, 6(3), 76-84. <https://doi.org/10.18094/si.38528>
- Cerci, S. (1997). Belgesel Film (1. Baskı). Şule Yayınları.
- Cerci, S. (2013). Film Yapımı Nobel Yayınları.
- Cerci, S. (1997) Belgesel Sinema (Editör: A. Ali Uyar). Şule Yayınları.
- Danacıoğlu, E. (2001). Geçmişin İzleri (1. Baskı). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Es, S. (1962). “Sanayi Mektebi Sineması”, Koyunoğlu Müzesi, DN: 3408, Konya.
- Es, S. (1962). “Alâeddin Tepesi Tiyatrosu (Belediye Sineması)”, Koyunoğlu Müzesi, DN: 3411, Konya.
- Esen, Ş.K. (2002) Türk Sinemasının Kilometre Taşları, İstanbul, Naos Yayınları.
- Evren, B. (2003). Türk Sinemasının Doğum Günü: Bir Savaş – Bir Anıt – Bir Film, 1. Basım, Leyla Yayıncılık.
- Evren, B. (2014). Türk Sinemasının 100 Yılı, Rumi Matbaa.
- Gider, N. (2009). Ötekini Belgelemek; Belgesel Sinemada Kültürel Temsiller. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Gündeş, S. (1991). Belgesel Filmin Yapısal Gelişimi (1. Baskı). DerYayınları.
- Gündeş, S. (1998). Belgesel Filmin Yapısal Gelişimi (1. Baskı). Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Hasdemir, A., & Berk, M., E., (2024). Bilimkurgu filmlerinde robot temsiline bir bakış: 1980 ve sonrası filmler üzerinden inceleme. *Konya Sanat Dergisi*, 7, 1-25. <https://doi.org/10.51118/konsan.2024.40>.
- Kumru, G. (2009). Tarih Öğretimi Açısından Sözlü Tarih Yazımı: Karaca Ahmet Dergahı Örneği. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Mutlu, E. (1991). Televizyonu Anlamak (1. Baskı). Gündoğan Yayıncılık.
- Nichols, B. (2017). Belgesel Sinemaya Giriş (Çeviren: Duygu Eruçman). Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Onaran, A.Ş. (1999). Türk Sineması, 1. Cilt, 2. Basım, Kitle Yayınları.

- Özdemir, D. (2007). Tarih Ve Arkeoloji Belgesellerinde Görsel Belge Sorunu Ve Popülerleşme Eğilimleri. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özön, N. (2008). Sinema Sanatına Giriş (1.Baskı). Agora Kitaplığı.
- Pembecioğlu, N. (2005). Belgesel Film Üstüne Yazılar, Babil Yayınevi.
- Rotha, P. (2000). Belgesel Sinema (1. Baskı). (Çev: İbrahim Şener). İzdüşüm Yayınları
- Saunders, D. (2014). Belgesel (1.Baskı). (Çeviren: Ali Nejat Kaniyaş). Kolektif Kitap.
- Scognamillo, G. (1991). Cadde-i Kebir’de Sinema, 1. Basım, Metis Yayınları.
- Scognamillo, G. (2010). Türk Sineması Tarihi, 3. Basım, Kabalcı Yayıncılık.
- Susar, A. F. (2004). Türkiye’de Belgesel Sinemacılar, Es Yayınevi.
- Şeylan, S. (2023). Belgeselde Mekân ve Hafıza: Masumiyet Belgeseli Üzerine Bir Değerlendirme, *Konya Sanat Dergisi*, 6, 287-299.
- Thompson, P. (1999). Geçmişin Sesi (1. Baskı). (Çev: Şehnaz Layıkel).

EXTENDED ABSTRACT

Today, the oral history method is prominent in most documentary films shot in Turkey. Individuals who cannot find a place in written history have the opportunity to tell their stories and make their voices heard through this method. This study recounts the first cinema halls in Konya and the films shown there, based on the memories left behind by local writers who witnessed the history of cinema in Konya and newspaper collections. Focusing on the development process of cinema in Konya and the nature of this process, the study aims to contribute to research on the spread of cinema throughout the provinces, its development, and public interest following the leap forward in 1909. This study explains how the oral history documentary genre is approached in cinema through period witnesses and archives. Archival images and films related to the venues were also utilised. Contemporary witnesses include academics, writers, researchers, cinema operators, and projectionists. The oral history documentary film titled *Old Cinemas of Konya* was transcribed, bearing witness to history through the Old Cinemas of Konya and leaving a record for future generations.

This study focuses on the first cinema halls in Konya and the films shown there. It recounts the development of cinema in the provinces through the memories of witnesses from that period. The study focuses on the first cinema halls in Konya and the films shown there, based primarily on the memories left by local writers who witnessed the history of cinema in Konya and on newspaper collections. The documentary examines the development of cinema in Konya from the first screening organised by the Christian Youth Organisation at the private hospital of American missionary Dr Dat in 1910 to the period of the Democratic Party's rule, using the examples of the Industrial School Cinema, the Municipal Cinema and the first private cinema, the New Cinema. During the same period, there was also the Army House Cinema in Konya, referred to in some sources as the Military Cinema, which was open to the public.

The general purpose of oral history documentaries is to accurately reflect historical facts, shed light on the past of different societies, and draw conclusions about the measures that need to be taken for the present and the future. The production process of oral history documentaries is as follows: Determining the subject, identifying the individuals to be interviewed, preparing questions in advance, researching materials related to the subject, obtaining and recording permissions for use, preparing the research file, determining the locations where the events took place, and then, after rough editing, final editing of the film, including music and sound adjustments (Gündeş, 1991: 25-38). This study examines the oral history documentary entitled '*Old Cinemas of Konya*,' produced by the Short Film Workshop at Selçuk University's Faculty of Communication. Oral history documentaries are significant in terms of Turkish culture and civilisation. As such documentaries are not given the importance they deserve in our country, this study is important in terms of oral history documentaries.

A documentary is a narrative genre that provides viewers with information about the world they live in. It reveals regions that are difficult to reach or distant. It introduces people living in different geographical areas and conveys nature to the viewer, along with all its living and non-living entities. This genre enables viewers to connect with nature and other people. It makes the invisible visible, helping us to understand, interpret and evaluate the world and people more deeply. Documentaries are not only concerned with current events, but also analyse the past and offer ideas about the future. In this respect, they can be considered a type of production that influences and intervenes in the world. When all these characteristics come together, documentary film emerges as a special genre based on real events, aiming to convey information and raise awareness, while also carrying artistic values.

Oral history documentaries are not merely films that recount the past; they are also films that influence future generations, raise awareness, and create archives. The documentary film *Old Konya Cinemas* sheds light on Turkish cinema history through the lens of Konya. During the production of the film, numerous documents and archive footage were also accessed. The project was submitted to the General Directorate of Cinema for production support and was also supported by the ministry. Furthermore, this documentary has been screened at numerous national and international film festivals and has attracted considerable interest. This film focuses not only on cinema venues but also on the films that were screened there. Filmmakers, journalists and academics who lived through that period recounted their memories of the cinemas. Other buildings have been constructed in place of the cinema halls featured in this documentary. Many of the people who lived through that period featured in the documentary have passed away. This oral history documentary is a film that bears witness to that period, those people and those places. It is important from this perspective too.